

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**

**Навчально-науковий Юридичний інститут
Кафедра теорії та історії держави і права**

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

**Плани семінарських занять та методичні рекомендації,
для студентів першого курсу
Навчально-наукового Юридичного інституту
спеціальності 081 Право,
Міжнародне європейське право**

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У сучасних умовах утвердження Української незалежної правової держави значна увага приділяється підготовці висококваліфікованих спеціалістів-юристів, здатних свідомо продовжувати найкращі традиції українського державотворення. Його основні етапи висвітлюються в курсі Історії держави і права України – фундаментальній дисципліні, яка викладається у всіх вищих юридичних закладах України. Головним предметом вивчення цієї навчальної дисципліни є закономірності виникнення, зміни, розвиток типів та форм держави і права, а також конкретних державних органів і правових інститутів народів, що населяли і населяють територію України. В курсі Історія держави і права України особливе місце посідає історія боротьби українського народу за утвердження в Україні суверенної державності, мрія про яку зародилася ще в сиву давнину.

Вивчення історії держави і права України сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму та піднесенню національної культури. Історія держави і права України є частиною загальної історії нашого народу, що тісно пов'язана з історією розвитку економіки, культури, науки та іншими галузями людської діяльності. Водночас вона зберігає відносну самостійність і має особливо виражений об'єкт і предмет дослідження. Історія держави і права України є наукою юридичною, однією з важливих державно-правових дисциплін. Вона охоплює розвиток усіх аспектів еволюції держави на території України – її державного механізму, права тощо.

Виникненню тих чи інших державних інститутів передують відповідні ідеї. Проте наука історії держави і права України спеціально не вивчає таких ідей, враховуючи те, що вони глибоко висвітлюються в самостійному курсі учень про державу і право.

Існує певна подібність Історії держави і права України з Теорією держави і права. Але принципова відмінність між ними полягає у тому, що Теорія держави і права вивчає державу та право як явища суспільного життя, основні закономірності їхнього виникнення та розвитку, їхню сутність, призначення і функціонування в суспільстві, особливості політичної та правової свідомості та правового регулювання., а Історія держави і права України вивчає багатовіковий державно-правовий досвід виникнення, трансформації і подальшого розвитку державно-правових форм та інститутів, що функціонували на українських землях від найдавніших часів і до сьогодні. Історія держави і права України вивчає також становлення і розвиток на українських землях правового статусу конкретних державних органів, соціальних груп населення, функціонування джерел права і правових систем на українських землях у хронологічній послідовності. – конкретні державно-правові системи, їхні особливості та характерні риси. Історія держави і права України вивчає багатовікову історію українського державотворення. Історія держави і права України використовує науковий апарат, розроблений Теорією держави і права, й водночас дає конкретний державно-правовий матеріал для таких узагальнень.

Зауважимо, що Історія держави і права України вивчає політичні інститути практично аж до сьогодення, тому вона стикується з чинним правом, допомагаючи певною мірою зрозуміти його сутність, негативні та позитивні

сторони. Історико-правова наука, вивчаючи та узагальнюючи досвід минулого, сприяє пізнанню і використанню закономірностей державно-правового розвитку, уникненню повторення помилок. Проте, як уже зазначалося, це можливо лише за умови об'єктивного аналізу історико-правового матеріалу.

Навчальний курс Історії держави і права України (це однаковою мірою стосується і курсу Історії держави і права зарубіжних країн) є своєрідним вступом до спеціальних юридичних дисциплін (конституційне, цивільне, трудове, кримінальне, процесуальне право та ін.), і ґрунтовне їх вивчення, у тому числі глибокий аналіз важливих законодавчих актів, потрібно не лише для підвищення якості історико-правової підготовки студентів та їх загальної правової культури, але й для набуття досвіду, формування юридичного мислення, вмінь і навичок всебічного та об'єктивного аналізу норм права попередніх історичних періодів.

Історія держави і права України як навчальна дисципліна вивчається на I курсі денної і заочної форм навчання. Згідно з навчальним планом, крім лекційного курсу з Історії держави і права України, проводяться групові семінарські заняття (від лат. *seminarium* – розсадник). Їх мета – виробити у студентів уміння самостійно аналізувати питання історії держави і права, зокрема законодавчі акти, формулювати і обґрунтовувати історикотеоретичні висновки та узагальнення. Семінарські заняття не повторюють, а доповнюють і поглиблюють теми лекційного курсу і навчальної літератури. Готуючись до семінару, студент вчиться обґрунтовувати і формулювати свої думки, працюючи на семінарському занятті – він набуває навички публічних виступів, ведення дискусії, виявляє свої знання, наукову позицію та вчиться їх відстоювати, зміцнює впевненість в знаннях, переконаннях, формує громадську та державницьку позицію.

Для підготовки до семінару студентіві пропонуються тема, план семінару методичні рекомендації і рекомендована література з врахуванням нових оцінок історичних подій та осіб. Особливу увагу треба звернути на необхідність вивчення законів та інших нормативних актів. Це можуть бути не тільки чинні нормативні акти, але й так звані пам'ятки права, тобто ті норми права, які втратили свою юридичну силу, але дають цінні відомості про суспільний і державно-правовий лад, що існував у різні періоди історії держави і права України.

Основними джерелами вивчення курсу є наступні підручники для студентів вузів, що навчаються за спеціальністю «Право», є:

1. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко. – К.: Ін Юре, 2015.
2. Бойко І.Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX – XX ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / І.Й. Бойко. – К.: Атіка, 2013. – 348 с.
3. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX – XX ст.): навч. посіб./ І.Й. Бойко. – Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 408 с.
4. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX – XX ст.): посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Л.: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 904 с.
5. Історія держави і права України. У 2-х част. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – Київ, 2003.
6. Історія держави і права України: Підручник / За ред. А.С. Чайковського. – Київ, 2004.
7. Музиченко П.П. Історія держави і права України. – Київ, 2006.
8. Історія держави і права України [Текст] : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев ; за ред. В. Д. Гончаренка. – Х. : Право, 2013.
9. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. – Київ, 2006.
10. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х т. / За ред. В.Д. Гончаренка. – Київ, 2003. 11. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. Посіб. / Упоряд.: А.С. Чайковський (кер.) та ін. – Київ, 2003.

Водночас, враховуючи специфіку навчання у вищій школі, конкретні сторінки рекомендованих джерел не вказані. Готуючись до семінарського заняття, студент повинен самостійно знайти потрібні розділи та параграфи. Поряд з рекомендованою літературою можна і потрібно використовувати інші доступні джерела. Висвітлюючи державно-правові інститути, бажано на підставі здобутих у середній школі знань давати також загальну стислу характеристику відповідного періоду історії держави і права України.

На основі опрацювання рекомендованої та додаткової історико-правової літератури треба скласти якомога вичерпні відповіді на всі питання семінарського заняття. Виступаючи на семінарі, студент повинен чітко і лаконічно висловлювати свої думки, не відхиляючись від обговорюваної теми, вміти об'єктивно аналізувати, критично мислити, визначати причинно-наслідкові зв'язки, давати правову оцінку, робити власні висновки. При цьому можна користуватись своїм конспектом, але не зачитувати його замість свого усного виступу. Спірні і дискусійні питання вирішуються під керівництвом викладача в процесі детального аналізу та обговорення на семінарському занятті. Наприкінці семінару викладач коротко формулює основні положення обговорюваної теми, оцінює виступи студентів і робить узагальнюючий висновок. На основі цього висновку студенти вносять у свої записи відповідні доповнення та уточнення.

ТЕМА 1 (2 ГОД)
ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.
СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Витоки української державності: проблемні аспекти і нові підходи.
2. Місце і роль Трипільської культури в історії української державності.
3. Державність кіммерійців та готів на території України.
4. Скіфська держава та право.
5. Античні міста-держави: державний лад, право та правові системи;
6. Боспорське царство: державний лад і право;
7. Становлення і розвиток українських державних утворень (Куявія, Артанія, Славія), політичні об'єднання українських громад на території України (білі хорвати, дуліби, волиняни, поляни тощо).

ТЕМА 2
КИЄВО-РУСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО ІХ-ХІ ст. (4 год)

1-ше заняття (2 год)

1. Утворення Києво-Руської держави – України-Русі: сучасний погляд і окремі дискусійні питання.
2. Теорії походження України-Русі, їх характеристика і оцінка. Політична діяльність українських князів.
3. Організація і структура державного апарату України-Русі:
 - 3.1. центральні органи влади;
 - 3.2. місцеві органи управління;
 - 3.3. судові органи.
4. Джерела права України-Русі: поняття джерела права, види джерел права.
Загальна характеристика джерел права Русі:
 - 4.1. звичаєве право;
 - 4.2. політичні та торговельні угоди князів з іноземними державами;
 - 4.3. князівське законодавство;
 - 4.4. рецепція візантійського права;
 - 4.5. церковне (канонічне) право, церковні статути київських князів.

2-ге заняття (2 год)

1. Походження, основні редакції та списки Руської Правди.
2. Характеристика цивільного права:
 - 2.1. речове право (право власності; володіння);
 - 2.2. зобов'язальне право (основні види договорів, їх зміст та форма);
 - 2.3. право спадщини;
 - 2.4. сімейно-шлюбне право.
3. Основні риси кримінального права:
 - 3.1. поняття і види злочинів;
 - 3.2. мета і система покарань.
4. Характер та особливості судочинства.
5. Причини розпаду Києво-Руської держави та її місце в багатомістовій історії українського державотворення.

ТЕМА 3

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО (2 год)

1. Виникнення та політичний розвиток Галицького та Волинського князівств.
2. Об'єднання князівств та утворення Галицько-Волинської держави. Проголошення Королівства Русі та його значення.
3. Державний лад:
 - 3.1. вищі органи влади і управління (влада князя; боярська рада; віче; князівські з'їзди;
 - 3.2. місцеві органи управління;
 - 3.3. судові органи;
4. Джерела та характерні риси права.
5. Трансформація Галицько-Волинської держави та її значення як етапу розвитку української державності та права XIII-XIV ст..

ТЕМА 4

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО, ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (4 год)

Українські землі у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.

1-ше заняття (2 год)

1. Приєднання українських земель до складу Великого князівства Литовського та Польського королівства.
2. Державний устрій українських земель у складі Великого князівства Литовського:
 - 2.1. вищі органи влади і управління;
 - 2.2. місцеві органи управління.
3. Державний лад на українських землях у складі Польського королівства. Кревська унія.
 - 3.1. вищі органи влади і управління;
 - 3.2. місцеві органи управління.
4. Утворення Речі Посполитої та її державний лад. Становище українських земель у її складі.
 - 4.1. Люблінська унія 1569 р. Українське питання на Люблінському сеймі.
 - 4.2. Зміни у державному устрої Речі Посполитої після ухвалення «Генріхових артикулів» та інші конституційні акти шляхетської республіки у Речі Посполитій
 - 4.3. Великий вальний сейм, інші центральні та місцеві органи влади і управління Речі Посполитої. Спеціальні сейми.
5. Державний лад та право Кримського ханства у XV - XVIII століттях.

Джерела та характерні риси права на українських землях у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.

2-ге заняття (2 год.)

1.Акти королівської та князівської влади, міське та звичаєве право як джерела права на українських землях у складі Великого князівства Литовського.

2.Джерела, структура і особливості підготовки та затвердження 3-ох Литовських статутів.

3.Характеристика цивільного права за Литовськими статутами:

3.1.речове право (право власності, право володіння, права на чужі речі);

3.2право зобов'язань, їх види, зміст та форма договорів;

3.3.право спадщини;

3.4.шлюбно-сімейне право.

4.Основні риси кримінального права:

4.1.поняття та види злочинів, їхні кваліфікуючі ознаки;

4.2.мета і система покарань.

5.Судоустрій Великого князівства Литовського, Королівства польського та Речі Посполитої. Принципи судочинства.

6.Процесуальне право на українських землях за Литовськими статутами.

ТЕМА 5

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

(середина XVI – XVIII ст.) (4 год)

Політичний устрій та право Запорозької Січі (1550-1775).

1-ше заняття (2 год)

1. Виникнення Запорізької Січі Характеристика військової і територіальної організації Війська Запорізького.

2. Органи влади та управління Запорізької Січі:

3.Джерела та характерні риси «козацького права». Види злочинів і система покарань у Запорізькій Січі. Суд і судочинство на Запорізькій Січі.

4.Ліквідація Запорізької Січі царською Росією: причини і наслідки.

Утворення та розвиток Української козацької держави Гетьманщини (1648 – 1783 рр.).

2-ге заняття (2 год)

1. Причини та початок Української національної революції XVII ст. під проводом Б. Хмельницького.

2. Основні етапи відродження української державності в ході національно-визвольної війни. Зборівська та Білоцерківська угоди.

3. Переяславська рада. Правовий статус Гетьманщини за московським договором 1654 р.

4. Поступове обмеження та ліквідація Української козацької держави XVII ст.. Руїна.

5. Державно-політична діяльність І. Мазепи, І. Скоропадського, П. Полуботка. І Малоросійська колегія.

6. Падіння Української козацької держави у XVII ст. Ліквідація Гетьманщини.

ТЕМА 6

КОДИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА У XVIII СТ. (4 ГОД)

Характеристика джерел права Української козацької держави.

1. Джерела права Української козацької держави.
2. Акти нормативно-правового характеру гетьманської влади.
3. Пакти і Конституції прав і вільностей Війська Запорізького 1710 р., їх зміст і значення
4. Причини укладення, джерела і структура Кодексу 1743 р., його основні положення та значення.
5. Суд і розправа в правах малоросійських 1750-1758 років, основні положення і оцінка
6. Судова реформа в Україні 1760-1763 років: причини і наслідки.
7. Екстракт малоросійських прав 1767 р. і його переробка 1786 р.
8. Характеристика цивільного права:

ТЕМА 7

КОЛОНІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (2 год)

1. Три поділи Польщі. Правовий статус анексованих Українських земель у складі Російської імперії.

2. Кодифікації українського права: Зібрання малоросійських прав 1807 р., Звід законів західних губерній 1837 р. Поширення на територію України Зводу законів Російської імперії

3. Кримська війна. Передумови і загальна характеристика реформ другої половини XIX ст. в Росії та в Україні. Селянська реформа 1861 р., Земська реформа 1864 р., Військова реформа, Міська реформа 1870 р.: їх критичний аналіз та оцінка.

4. Судова реформа 1864 р., її аналіз та оцінка. Особливості здійснення судової реформи 1864 р. в Україні.

5. Зміни в цивільному і кримінальному судочинстві.

6. Реорганізація прокуратури та заснування адвокатури.

ТЕМА 8

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1772-1918 РР.) (2 год)

1. Геополітичний устрій Європи після трьох поділів Польщі.

2. Приєднання західноукраїнських земель Австрією та його історико-правова характеристика.

3. Організація управління Галичиною і Буковиною до середини ХІХ ст. «Весна народів».

4. Утворення та суть дуалістичної монархії. Управління Галичиною і Буковиною у другій половині ХІХ на початку ХХ ст. Центральні та місцеві органи влади і управління.

5. Органи місцевого самоврядування: галицький і буковинський крайові сейми, повітові, міські і сільські ради.

6. Організація управління на Закарпатті у ХУІІІ – початку ХХ ст.

7. Джерела та характерні риси права на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини

ТЕМА 9

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917–1923)) (4 год)

Українська Народна Республіка за Центральної Ради (березень 1917р. – квітень 1918 р.).

1-ше заняття. (2 год)

1. Україна в І світовій війні. Революція в російській імперії. Утворення і діяльність Центральної Ради.

2. Універсали Центральної Ради. Державний устрій Української Народної республіки.

3. Розробка, прийняття та зміст Конституції УНР 1918 р. Державний лад УНР. Недоліки та особливості Конституції.

4. Поразка та ліквідація Центральної Ради та УНР.

5. Українська Держава за гетьмана П. Скоропадського (квітень – листопад 1918 р.).

6. Директорія відновлення Української Народної Республіки та її історичне значення.

Утворення і діяльність Західно-Української Народної Республіки

2-ге заняття (2 год)

1. Відродження Української державності у західноукраїнських землях. Проголошення ЗУНР.

2. Проект Конституції ЗУНР С. Дністрянського: розробка, зміст, значення.

3. Державний устрій ЗУНР:

3.1. Вищі органи державної влади

3.2. Місцеві органи державної влади і самоврядування.

3.3. Судові та інші правоохоронні органи.

3.4. Правові засади будівництва правоохоронних органів та збройних сил ЗУНР. Українська Галицька армія.

4. Об'єднання ЗУНР з УНР в єдиній Соборній Українській Державі. Злука.

5. Поразка національно-визвольної боротьби українського народу за державну незалежність (1917 – 1923 рр.). причини та уроки.

ТЕМА 10

РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО В УКРАЇНІ (1917-1941 рр.) (4 год)

1. Геополітичне становище українських земель після І світової війни.

2. Правова оцінка проголошення радянської влади в Україні.
3. Утворення СРСР. Характеристика державного ладу УРСР.
4. Становлення та етапи розвитку тоталітарного комуністичного режиму в Українській РСР, його правова оцінка: індустріалізація, колективізація та українізація.
5. Голодомор в Україні у 1932 – 1933 рр. як геноцид українського народу: причини, наслідки, правова оцінка.
6. Справи інженерів, лікарів, військових. Сталінські репресії в Українській РСР 1937-1938 рр. та їх оцінка.
7. Конституція УРСР. Кодифікації та характерні риси права УРСР.

ТЕМА 11

БОРОТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПЕРЕДОДНІ І В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1937 – 1945) (2 год)

1. Причини та початок другої світової війни. Україна в другій світовій війні.
2. Утворення Русинсько-української народної ради у Закарпатті. Автономія Карпатської України. Проголошення державної незалежності Карпатської України. Конституція 1939 р.
3. Виникнення та діяльність українських національно-патріотичних організацій (УВО, ОУН і ін.).
4. Проголошення у Львові «Акту відновлення Української Держави» (30 червня 1941 р.) та його значення.
5. Створення Української Повстанської Армії та її роль у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.
6. Українська Головна Визвольна Рада та її програмні документи.
7. Терор та репресії НКВС-МГБ проти українського народу після закінчення II світової війни.

ТЕМА 12

ПРОГОЛОШЕННЯ ТА РОЗБУДОВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (4 год)

1. Причини розпаду Союзу РСР та відродження незалежної соборної Української держави. Революція на граніті. Прийняття «Декларації про державний суверенітет України» 16 липня 1990 р., її зміст і значення.
2. Прийняття, зміст та історичне значення «Акту проголошення незалежності України» (24 серпня 1991 р.). Проведення всенародного референдуму в грудні 1991.
3. Розробка та прийняття Конституції України 1996 р., її характеристика.
4. Джерела та характерні риси права незалежної Української держави, основні тенденції розвитку.
5. «Помаранчева революція» 2004 р. та «Революція Гідності» (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.): причини і наслідки.
6. Початок війни росії проти України (2014 р.), Анексія Криму росією (2014 р.) та повномасштабне російське вторгнення в Україну (з 24. 02. 2022 р.).